

З012-5

1714

14 48 2101

ПОЛЫМЯ

ШТОМЕСЯЧНЫ ЛІТАРАТУРНА-
МАСТАЦКІ ЧАСОПІС

485

4

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БССР
МІНСК 1948

Янка КАЗЕКА

Байка ў беларускай літаратуры

Сярод сатырычных жанраў беларускай літаратуры значнае распаўсюджанне мела байка, якую ў нас звычайна звязваюць з імем Кандрата Крапівы. Гэта, аднак, не азначае, што быццам-бы апроч К. Крапівы ніхто з нашых паэтаў і пісьменнікаў не працаваў над стварэннем баек. Байкі пісалі Францішак Багушэвіч, Янка Купала, Максім Багдановіч. Своеасаблівыя байкі ў прозе ёсць у Ядвігіна Ш. («Павук», «Сіло» і інш.). Паводле сведчання Якуба Коласа, яго першымі літаратурнымі спробамі былі таксама байкі, якія, на жаль, не захаваліся. Яны былі напісаныя па ўзору баек Крылова. Характэрна, што многія мясціны сатырычных вершаў і апавяданняў Я. Коласа захоўваюць баечны стыль. Гэта-ж можна сказаць і адносна сатырычнай паэзіі Цёткі (Алаізы Пашкевіч). Але ў літаратурнай спадчыне названых аўтараў байка як жанр не пакінула глыбокага следу, а ў К. Крапівы яна склала адзін з самых вялікіх раздзелаў творчасці, вызначыла цэлы перыяд літаратурнай дзейнасці выдатнага беларускага сатырыка.

Беларускі фальклор, багаты творамі гумарыстычнага і сатырычнага зместу (казкамі, песнямі, прыказкамі, частушкамі), паслужыў удзячнай глебай для ўзнікнення і развіцця многіх сатырычных жанраў нашай пісьмовай літаратуры. Сатырычная плынь беларускай літаратуры, якая жывілася прагрэсіўнымі ідэямі перадавой рускай літаратуры, мае даўнюю і выдатную традыцыю.

Надзвычай плённа спрыялі развіццю беларускай сатырычнай літаратуры ў XIX ст. рэвалюцыйна-дэмакратычныя ідэі рускай літаратуры. Вынікам добратворнага ўплыву рускай антыпрыгонніцкай літаратуры з'явіліся буйнейшыя помнікі беларускага мастацкага слова трыццатых—саракавых гадоў мінулага стагоддзя — сатырычныя паэмы «Тарас на Парнасе» і «Энеіда навыварат». Моцны ўплыў рускай антыпрыгонніцкай літаратуры адчуваецца ў творчасці Ф. Багушэвіча.

Але асабліва шырокае развіццё сатырычнай літаратуры ў Беларусі атрымала ў пачатку XX стагоддзя, у перыяд рэвалюцыйных падзей 1905 — 1907 гг., і гэтаму ў значнай ступені садзейнічала ўзнікненне беларускага перыядычнага друку (у 1906 г. выходзіла першая беларуская газета «Наша доля» і была заснавана «Наша ніва»). Беларускія паэты і пісьменнікі Я. Купала, Я. Колас, Ядвігін Ш., Цётка скарысталі рознастайныя жанры вострай, даходлівай палітычнай сатыры ў метах рэалістычнага паказу бяспраўя і прыгнечання народных мас, паразітычнага існавання пануючых класаў, бялітаснага выкрыцця і асмяяння ненавіснага царскага ладу і ўсіх адмаўных з'яў тагочаснага грамадскага жыцця.

Неабходна зазначыць, што і раней, да Я. Купалы і Я. Коласа, сатыра ў беларускай дэмакратычнай літаратуры не была проста сродкам асмя-

яння зла і чалавечых недахопаў наогул, а служыла пэўным палітычным мэтам. У цэнтры ўвагі пісьменнікаў-сатырыкаў былі набалеўшыя праблемы сучаснасці, надзённыя пытанні грамадскага жыцця. Я. Купала і Я. Колас яшчэ больш ўзмацнілі сацыяльнае значэнне беларускай сатыры, надалі ёй ярка акрэсленую рэвалюцыйную завостранасць, стварыўшы такія ўзоры знішчаючай палітычнай сатыры, як вершы «Якія», «І як тут не смяцца» (Я. Купала), «Асадзі назад», «Канстытуцыя», «Малебен», «У судзе» (Я. Колас).

Байка — адзін з самых старажытных і найбольш устойлівых жанраў паэтычнай творчасці наогул. У беларускай дакастрычніцкай дэмакратычнай літаратуры яна не мела характару агульнадыдактычнага жанру, чыстай сатыры на нравы, а набыла выразную палітычную мэтанакіраванасць, падпарадкавалася інтарэсам барацьбы супроць царызма, за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. Як жанр, яна прыйшла да нас з рускай літаратуры, ад вялікага сатырыка і байкапісца І. А. Крылова. Узнікненне і развіццё баечнага жанра ў нашай літаратуры — бліскучае сведчанне яе агульнасці з рускай літаратурай.

Першым, хто стаў перакладаць байкі Крылова на беларускую мову і па іх узору пісаць уласныя, быў Францішак Багушэвіч. Дэмакратычны змест баек Крылова адпавядаў палітычным поглядам Ф. Багушэвіча. Крылоўскія байкі, не глядзячы на традыцыйную для данага жанра алегарычнасць, былі надзвычай зразумелымі і даступнымі шырокаму чытачу, дзякуючы сваёй прастаце, народна-фальклорнай дакладнасці вобразаў і трапіснай характарыстыкі персанажаў.

Заслугоўвае ўвагі падыход Ф. Багушэвіча да баек Крылова. Ф. Багушэвіч не быў звычайным перакладчыкам. Уважліва ставячыся да твораў вялікага рускага паэта, ён не імкнуўся захаваць дакладнасць зместу, асаблівасці мастацкага стылю і вобразнай сістэмы арыгінала, як не

рабіў гэтага і сам Крылоў, перакладаючы паасобныя байкі Лафонтэна. Пра Багушэвіча нельга сказаць таксама, што ён пераапрацоўваў байкі Крылова. Ф. Багушэвіч браў у Крылова баечны сюжэт, асноўны змест, матыў байкі, імкнуўся на яго аснове стварыць самабытную байку, прыдаць ёй нацыянальны каларыт. Часткова яму ўдалося звязаць байку з рэальным жыццём сваёй краіны. У пэўнай меры можна сцвярджаць, што Ф. Багушэвіч зрабіў пачатак у распрацоўцы баечнага жанра на беларускай глебе, хаця і адышоў пры гэтым ад усталяваўшыхся ўмоўнасцей баечнага жанра.

Стварэнне арыгінальнай байкі ў беларускай літаратуры паспяхова працягнулі Янка Купала, Максім Багдановіч і Кандрат Крапіва. Яны ўзмацнілі публіцыстычную завостранасць байкі, удасканалілі яе мастацкія якасці і сродкі, наблізілі да лепшых узораў сусветнай і крылоўскай байкі; звязалі байку з народным жыццём, зрабілі прадметам байкі ўсё навакольнае, увялі ў яе вобразы і персанажы з жывой рэаліснасці. У іх байка стала жанрам рэалістычнага выяўлення быту, імкненняў і барацьбы беларускага народа.

На жаль, практыка Ф. Багушэвіча ў галіне байкі была вельмі нязначнай: вядома ўсяго некалькі баек, перакладзеных і створаных ім. Аднак і яны даюць магчымасць прасачыць, як складаліся найбольш істотныя асаблівасці гэтага жанра ў нашай літаратуры.

Байку «Воўк і авечка» Ф. Багушэвіч напісаў страфічным рыфмаваным вершам, а не традыцыйным для данага жанра вольным (рознастопным) нерыфмаваным вершам. Яго байка складаецца з правільных чатырох-радковых строф, маючых перакрываваную рыфмоўку з жаночымі рыфмамі. Адсутнічае і традыцыйная мараль, як асобная частка кампазіцыі байкі: вывад байкапісца вынікае непасрэдна з апавядання, з паводзін персанажаў і аўтарскай характарыстыкі. Воўк узят Ф. Багушэвічам у яго традыцыйным вобразе (сквап-

ны драпежнік, «воўк-дурань»), а воб-раз авечкі зменен. Гэта — не палах-лівая і забітая істота, як, звычайна, выяўляўся гэты персанаж-маска ў байках. Паэт надзяляе авечку такімі рысамі, як смеласць і эдагадлівасць. Яна лёгка распознае ваўка, пера-апанутага ў авечую скуру. Несум-ненна, у стварэнні гэтай байкі Ф. Ба-гушэвіч ішоў ад беларускай народ-най сатырычнай песні. Уплыў саты-рычнай песні на байку адчуваецца і ў другіх беларускіх байкапісцаў. Многія байкі Я. Купалы і К. Крапівы таксама напісаны страфічным рыф-маваным вершам і не маюць маралі, як асобнай часткі сваёй кампазіцый-най пабудовы.

Перакладаючы вядомую байку Крылова «Свіння пад дубам» Ф. Ба-гушэвіч замяніў вольны верш стра-фічным, рыфмаваным. У Крылова апавяданне ў байцы мела 17 радкоў і асобна давалася мараль, укладзе-ная ў чатыры радкі з сумежнай рыф-моўкай. У Ф. Багушэвіча ўся байка займае 16 радкоў і складаецца з ча-тырох асобных строф з перакрыва-ванай рыфмоўкай, адсутнічае ма-раль, як элемент кампазіцыі. Байка Крылова была накіравана супроць невуцтва пануючай дваранскай зна-ці, якая пагардліва адносілася да на-вукі, аб чым сведчыла мараль байкі:

Невежда также в ослепленье
Бранит науки и ученье,
И все ученые труды,

Не чувствуя, что он вкушает их плоды.

Скарыстаўшы крылоўскі сюжэт, Ф. Багушэвіч уклаў у байку зусім но-вы змест. Іншы сэнс набыў і вывад байкапісца. Яго байка праўдзіва ўскрывае драпежны характар экс-плаатацыі селяніна, паразітызм па-ноў. Селянін працуе, а пан кары-стаецца вынікам яго працы—вось га-лоўная думка, асноўны матыў байкі. Такім чынам, пад пяром Ф. Багушэ-віча крылоўская байка атрымала но-вую ідэйную накіраванасць—свер-джанне рашаючай ролі працоўных мас у жыцці грамадства. Ідэйна яна прымкнула да байкі Крылова «Лісты і корні», дзе таксама сцвярджаецца рашаючая роля народных мас у раз-

віцці грамадства. Не выпадкова Ф. Багушэвіч назваў сваю байку не «Свіння пад дубам», як было ў Кры-лова, а «Свіння і жалуды». Не вы-падкова крылоўскі персанаж груган заменен сокалам.

Руская рэалістычная байка і ў першую чаргу байка Крылова была адной з крыніц узнікнення баечнага жанра ў беларускай літаратуры. Другой крыніцай, жывіўшай гэты жанр народным рэалістычным змес-там, фармаваўшай яго нацыяналь-ныя рысы і асаблівасці, з'яўляўся бел-ларускі сатырычны фальклор, у пры-ватнасці сатырычная песня і, у боль-шай меры, рэалістычная бытавая казка, якая па свайму характару і складу стаіць вельмі блізка да байкі. У беларускай бытавой казцы амаль адсутнічае звышнатуральны, фанта-стычны элемент, моцна выяўляюцца нянавісць супроць паноў і свабода-любівыя імкненні працоўных мас. Яна нават кампазіцыйна нагадвае байку; як і байцы, ёй уласцівы не толькі сатырычны, але і дыдактычны пачатак. Аб агульнасці байкі з на-роднай казкай сведчыць і тая ака-лічнасць, што ў народзе тэрмін «бай-ка» часта ўжываецца ў значэнні казкі.

Блізкасць нашай літаратурнай байкі да народнай казкі—з'ява за-конамерная. Як жанр, байка ўзнікла ў старажытнасці з народнага эпасу, з казак аб жывёлах. Іменна адсюль яна ўзяла такія свае асаблівасці, як персанаж-маска, алегарычная форма абмалёўкі чалавечых паводзін і ўчынкаў, іншасказальнасць аўтар-скай думкі.

Упершыню байкі Крылова зазвалі ўсім багаццем сваіх непаўторных фарбаў пад пяром Янкі Купалы. Вы-сокім паэтычным майстэрствам, са-мабытнасцю сюжэтаў і вобразаў вызначаюцца купалаўскія байкі «Мі-кіта і валы», «Ігнат і п'яўкі», «Асёл і яго цень», «Ястраб, лісіца і певень», «Два мужыкі і глушэц», «Груган і салавей», «Лякарства» і інш. Усе яны пабудаваны на матэрыяле з бел-ларускага жыцця, у якасці персана-

жаў у іх выступаюць жывёлы, бытуючыя ў Беларусі. Трапна напісаныя партрэты і характарыстыкі персанажаў, востры народны гумар, дыялаг, як-бы ўзяты з жывой гаворкі— усё гэта сведчыць аб тым, што Я. Купала бліскуча валодаў культурай баечнага жанра.

Як правіла, байкі Я. Купалы, прысвечаныя актуальным пытанням грамадскага жыцця дакастрычніцкай пары, даюць яркія замалёўкі адмоўных з'яў рэчаіснасці і ў той-жа час пазбаўлены назойлівай маралізацыі. Аслабіўшы дыдактычную функцыю байкі, Я. Купала ўзмацніў яе сатырычны пачатак, палітычную завостранасць. Таму персанажы яго баек— не адцягненыя алегорыі, пакліканыя праілюстраванаць пэўную думку аўтара, а рэальныя канкрэтныя вобразы, узятыя з акаляючага жыцця. У большасці купалаўскіх баек выступаюць не звяры, а людзі: з аднаго боку, працоўны селянін-беларус з уласным імем (Мікіта, Ігнат, Юрка і інш.) і, з другога боку, яго крыўдзіцелі, трутні-прыгняталнікі. Будучы глыбока рэалістычнымі творамі, пранікнутымі рэвалюцыйна-дэмакратычнымі поглядамі, байкі Я. Купалы праўдзіва ўскрывалі класавыя супярэчнасці і сацыяльную несправядлівасць, існаваўшыя пры царызме, адлюстроўвалі гнеў і нянавісць працоўных супроць здзеку і ўціску. Яны насычаны вострым палітычным зместам. Мы не памылімся, калі скажам, што Я. Купала надаў сваім байкам рысы фельетона і нават памфлета,— рысы, якія пазней сталі неадменнай уласцівасцю баек Кандрата Крапівы.

Вось байка «Пчолы і трутні»:

Стаў даводзіць селяніну
Нехта нейкі ў чорным:
Як павінен быць услужным,
Згодлівым, пакорным

«Бо і пчолцы, — кажа ў чорным, —
Мёд гадуюць кветкі,
У згодзе з пчолкамі і трутні
П'юць той мёд, як дзеткі.»

А селянін тут пад тое
Буркнуў запытанне:
«Ну, а хто пчала, хто трушэнь —
Я, ці ты, васпане?»

На першы погляд, адмоўны персанаж ахарактарызаваны ў байцы як бы і не зусім канкрэтна («нехта нейкі ў чорным»), на самай-жа справе такая няпэўнасць яшчэ больш падкрэсліла мякку, што аддзяляе селяніна ад прадстаўнікоў варожага лагера. Сэнс алегорыі і вывад байкапісца выяўлен тут з гранічнай выразнасцю. Востры сатыры накіравана супроць «трутняў» — усіх тых, хто жыве за кошт крывавай працы сялян: паноў і іх шматлікіх ідэйных служак, прапаведваючых класавы мір і згоду паміж прыгнечанымі і прыгняталнікамі.

Матыў непрымірымасці сацыяльных інтарэсаў працоўных і эксплуатацараў вырашан Я. Купалам у многіх байках і сатырычных вершах, напісаных у форме байкі. Характэрным у гэтых адносінах з'яўляецца верш «Чын, герб і лапаць»:

Заспрачаліся чын з гербам
Раз, як п'яны з п'яным:
Хто з іх лепшы і над кім хто
Быць павінен панам.

Лапаць доўга слухаў, слухаў,
Ды буркнуў без жартаў:
«Кіньце спрэчку: вы абодвы
Вісельніцы парты!»

З нянавісцю і абурэннем гаварыў паэт аб «таўстых, таўстых» п'яўках у бліскучых латах, што смакталі кроў бедака Ігната («Ігнат і п'яўкі»). Байкі Я. Купалы неслі ў сабе вялікую сілу пратеста супроць дэспатычнага самаўладства, вострую крытыку і асуджэнне праклятай царскай рэчаіснасці, абуджалі свядомасць працоўных да актыўнага змагання з сацыяльным злом, з усімі «трутнямі» і «п'яўкамі». Разам з Ігнатам, якога апанавалі п'яўкі, чытач задумваўся над тым, «як даць ім раду». Вось гэта актыўна-дзеісная роля купалаўскіх баек і рабіла іх моцнай зброяй у барацьбе за пераўтварэнне жыцця.

Максім Багдановіч, надзвычай многа зрабіўшы для ўзбагачэння беларускай літаратуры новымі жанрамі і формамі паэтычнай строфікі, не абмінуў таксама і байку. Хаця яго праца ў гэтым жанры, падобна Ф. Багу-

шэвічу, была колькасна пязначнай, аднак байкі «Варона і чыж», «Ікра» (апошняя напісана на рускай мове) з'яўляюцца ўзорам мастацкай дасканаласці данага жанра ў беларускай літаратуры.

М. Багдановіч крапатліва працаваў над баечным вершам, дабіваючыся яго максімальнай лаканічнасці, гранічнай эксавай напоўненасці і мастацкай выразнасці кожнага слова. У параўнанні з другімі нашымі байкапісцамі, ён у большай меры захаваў спецыфічныя жанравыя ўласцівасці байкі. У яго, як і ў Крылова, байка стала сапраўды кароткім апавядальным жанрам. Байку «Варона і чыж» радніць з крылоўскімі творамі не толькі змест, але і незвычайная гібкасць і пластычнасць верша. Вобразы байкі дакладна акрэслены, партрэты персанажаў выяўлены маляўніча; жывыя інтанацыі мовы, рухавы дыялаг ствараюць выразную жанравую карціну. З першых-жа радкоў мы пераносімся ў абстаноўку падзеі, апісанай байкапісцам:

Прыгода гэтая не так даўно была.

К чыжу (а сілы ён, як ведама, не мае)

Варона падступае.

«Скажы, ці я падобна да арла?»

І бачыць чыж — з варонаю не жарты.

А ўласны хахалок чаго-небудзь ды варты.

— Зусім арал, — адказвае чыж

Вароне клятай а клёна.

«Ну, тож бо то! Глядзі-ж!» —

З ляскаваю гравьбой пракаркала варона

І паляцела стуль далей.

Усё тое бачачы, здзівіўся верабей:

«Браток! Ці-жа вачэй не маеш —

Арлом варону называеш?»

— Я гэтым не зрабіў бласга,

Дай бог арла варонай не назваць:

Варону-жа арлом — нічога.

Пустая ганарыстасць вароны і ліслівая ўгодлівасць чыжа падвергнуты ў байцы едкаму сатырычнаму асмяянню.

Янка Купала і Максім Багдановіч распрацавалі жанр байкі ў беларускай літаратуры, стварылі класічны ўзор беларускай байкі.

Совецкая эпоха выклікала да жыцця палітычную байку Дзям'яна Беднага і Кандрата Крапівы.

Толькі ў савецкі час беларускі народ атрымаў магчымасць пазнаёмі-

цца з багатай баечнай спадчынай Крылова: большасць твораў вялікага рускага байкапісца былі перакладзены на беларускую мову, што само па сабе з'яўляецца важным дасягненнем нашай нацыянальнай культуры. Над перакладамі крылоўскіх баек працавалі лепшыя беларускія паэты. Уздым баечнага жанра пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі супаў у нас з агульным ростам беларускай савецкай літаратуры.

Кандрат Крапіва, як савецкі байкапісец, канкрэтна разумеў сваю задачу — сродкамі вострай палітычнай сатыры актыўна змагацца за пабудову сацыялістычнага грамадства. Іменна байка ўяўлялася яму найбольш зручнай і дзейснай формай выкрыцця ўсяго адмоўнага і воражжа, што перашкаджала савецкаму народу паспяхова рухацца наперад. Вялікі поспех і папулярнасць яго баек у народзе пацвярджалі іх грамадскую карыснасць.

Наследуючы і развіваючы далей традыцыі баек Крылова і Я. Купала, К. Крапіва амаль адкінуў дыдактычны элемент байкі, максімальна завастрыўшы яе сатырычную, публіцыстычную функцыю. Байка К. Крапівы — жанр публіцыстычны. Праўда, ёсць у яго і бытавыя байкі, і байкі, у якіх асмейваюцца людскія недахопы наогул — скупасць, эгаізм, зайздасць, ліслінасць, бахвальства, — аднак у іх агульнадыдактычны пачатак занядбаны; бічуючы гэтыя недахопы, уласцівыя частцы савецкіх людзей, пісьменнік падкрэсліваў, што яны з'яўляюцца шкоднымі перажыткамі старога і замяняюць станаўленню новых, сацыялістычных узаемаадносін.

Байкі К. Крапівы застануцца жывым помнікам вялікага часу сацыялістычнай перабудовы. Тэматыка іх рознастайная: па сутнасці, не было такіх пытанняў, настаўленых жыццём, якія засталіся б па-за ўвагай. У ранніх байках (1924—1926 гг.), напісаных на матэрыяле з вясковага жыцця галоў аднаўлення, К. Крапіва востра асмейваў вясковую цемру і адсталасць, рэшткі старога сямей-

нага і бытавога ўкладу, увесь «дакастрычніцкі бруд», які трэба хутчэй змыць з вёскі; бязлітасна бічаваў недахопы ў рабоце паасобных савецкіх устаноў; выкрываў шкурнікаў і бюракратаў, падхалімаў і кар'ерыстаў, раскрадальнікаў народнага добра і глушыцеліў самакрытыкі, а таксама замежных і ўнутраных класавых ворагаў савецкага народа («Дзед і баба», «Далікатныя парасяты», «Ганарысты парсюк», «Каршун і цецярук», «Дыпламаваны баран», «Сука ў збане» і інш.). Пры гэтым К. Крапіва не абмяжоўваўся толькі асмяянем адмоўных з'яў жыцця, хаця яно і было надзвычай вострым, знішчаючым, а страсна заклікаў змагацца з імі, змятаць і выкарчоўваць усё, што замінала будаўніцтву сацыялізма. Сатыра яго баек насіла ваяўнічы характар; нярэдка баечная мараль ператваралася ў гарачы заклік. Байку «Далікатныя парасяты» пісьменнік закончыў заклікам:

Дык вось, браткі,
Калі такія свішчюкі
(А свішчюкоў не мала ёсць на свеце)
Ды завядуцца ў сельсавеце
Ші ў кааператыве ў нас, —
Гайце вон на мой адказ.

К. Крапіва ўмеў дасягнуць знішчаючага асмяяння абранага аб'екта, не прыбгаючы да празмернага яго шаржыравання. Сваёй мэты ён дасягаў шматлікімі сродкамі: камізмам сітуацыі, злой іроніяй, трапістымі сатырычнымі дэталямі і штрыхамі, рэзкасцю характарыстыкі адмоўнага персанажа, а галоўным чынам, высокай страснасцю, ідэйнай непрымырмасцю да ўсяго чужога і варажача савецкаму ладу.

У байцы «Дыпламаваны баран» у рэзкім сатырычным плане апавядаецца пра барана, што быў «дурней дурнога», «не пазнаваў сваіх варот». Хоць галава ў барана занадта слабая, значае сатырык, але затое моцным быў яго лоб, і ён адмыслова біў ім аб сцяну, пацяшаючы астатніх жывёл. За дурасць гэту «яго вучоным раз назвалі не к на смех». І

стаў баран пахваляцца сваім розумам, ганарыцца перад кошкай:

Дыплом я заслужыў, аздаецца-ж, галавою
І не раўнуйся ты са мною.

Добра падана і мараль байкі.

Другі баран ні «бэ» ні «мя»,
А любіць гучнае імя.

Тут сама алегорыя выклікае дадатковыя адчуванні і ўяўленні. Пэўна, многія «бараны» з «цвёрдымі ілбамі» пазналі сябе ў гэтай алегорыі.

Калі ў байцы «Дыпламаваны баран» пры алегарычнай характарыстыцы персанажа дасціпна выкарыстан прыём шаржыравання, пераўвечэння характэрных рыс, што стала ўвасабляюцца ў кожным вобразе жывёлы (асёл і баран у байках, звычайна, увасабляюць дурасць, і ў К. Крапівы чытаем: «Разумных бараноў наогул-жа няма, а гэты дык дурней дурнога»), то ў байцы «Мандат» абмаляваны самы звычайны асёл, які можа-б і дажыў непрыкметна свой асіны век, калі-б яму памылкова не выдалі мандат. Разумнейшым асёл не зрабіўся, аднак падхалімы сталі на ўсе лады расхваляць яго розум і здольнасці, гэты ўскружыла галаву асла і ён празмерна зазнаўся. Паўната асмяяння дасягаецца калочай, бязлітаснай іроніяй, перарастаючай у сарказм:

«Галава» з мандатам у паўметра
Стаць над яслямі ў хліве:
Ніводнай думкі ў галаве —
Жуе сабе ябё, псуе сабе панетра:
Пры гэтым бедныя жывёлы
І чхнуць баяцца без дазволу.

Мараль-жа не толькі раскрывае сэнс алегорыі, але і ўзмацняе сатырычную вастрыню байкі:

Быўе іншы раз і з нашым братам,
Што галаву заменьваюць мандатам,
Ды мы справядліваем такіх аслоў
Без лішніх слоў.

З гадамі ўдасканальвалася майстэрства баек К. Крапівы, пашыралася іх тэматыка, адтачваліся мастацкія прыёмы і сродкі байкапісца.

Асабліва вялікае грамадскае значэнне набылі яго байкі, у якіх выкрываліся ворагі савецкага народа: імперыялістычныя сукі, што цераз мяжу «схвапілі шчэраціца на наш савецкі збан», жабы, якія ў прыпадку звярынай нянавісці да савецкага народа пнуцца «на хаду кульнуць савецкі воз», нацыянал-фашысцкія аслы, што хацелі сваімі доўгімі вушамі засланіць савецкае сонца («Сава, асеў ды сонца», «Сука ў збане», «Жаба ў каляіне», «Вол і авадзень» і інш.). Гэтыя байкі рэалістычна адлюстроўвалі класавую барацьбу, вучылі савецкіх людзей быць пільнымі і бязлітаснымі да ворагаў, праўдзіва паказвалі, які лёс чакае ўсіх тых, хто паспрабуе перашкодзіць савецкаму народу ў яго вялікай стваральнай працы. Яны, спярдае пісьменнік, будуць раздаўлены, як тая жаба, што задумала перавярнуць вялізны воз:

І—скок жабоцька смела
Ды ў каляіну села.
Тут колам—храсі!..
І кроў, і грязь...

Пад кола, жаба, не падлазь!

Апошні радок па сіле ідэйна-мастацкага абагульнення і выразнасці алегорыі мог-бы самастойна выканаць ролю маралі байкі, аднак К. Крапіва яшчэ больш падкрэсліў палітычную накіраванасць свайго твора, дапісаўшы мараль:

Ці-ж не такі і кожнай жабы лёс,
Што пвнецца на хаду кульнуць савецкі воз?

Палітычныя байкі К. Крапівы, напісаныя дваццаць гадоў назад, і сёння не страцілі сваёй актуальнасці, служаць справе выкрыцця падпальшчыкаў новай вайны і іх паслугачоў з лагера прыхільных сацыялістаў — «правадыроў», якія «любяць люд працоўны за тое толькі, безумоўна, што любяць яго кроў».

Паасобныя сатырычныя вершы К. Крапівы, створаныя ў час Айчыннай вайны («Мы аддзякуем», «Янка і Карла» і інш.) па форме нагадваюць байку. Але ў іх адсутнічае

баечная іншасказальнасць. І гэта зразумела: звярыны воблік фашысцкіх вырадкаў быў настолькі відавочным, што ніякая алегорыя не магла ўзмацніць уражання, выклікаць дадатковыя адчуванні.

Роля К. Крапівы ў распрацоўцы баечнага жанра ў беларускай літаратуры выключна вялікая. Ён абнавіў рознастопны баечны верш, убагаціў мову байкі лепшымі элементамі жывой народнай гаворкі, увёў у байку трапныя народныя прыказкі і звароты.

Народнасць баек К. Крапівы, іх вялізнае выхаваўчае значэнне агульнавядомы. Многія з іх і зараз карыстаюцца такой-жа папулярнасцю ў народзе, як і дваццаць гадоў назад, калі ўпершыню з'яўляліся ў друку. Тлумачыцца гэта не толькі іх ідэйна-мастацкай дасканаласцю і важнасцю пытанняў, закранутых байкапісцам, але і грамадскай карыснасцю байкі, як жанра вельмі даходлівага і дзейснага. Аб гэтым-жа самамоўна сведчыць поспех баек Сяргея Міхалкова. На жаль, у беларускай літаратуры апошніх гадоў байка, як жанр, зусім занябана.

У святле сучасных задач савецкай літаратуры пачэснае месца адводзіцца сатыры і ўсім яе жанрам.

Вызначаючы задачы нашай літаратуры, тав. Жданаў гаварыў: «Адбіраючы лепшыя пачуцці і якасці савецкага чалавека, раскрываючы перад ім заўтрашні яго дзень, мы павінны паказаць у той-жа час нашым людзям, якімі яны не павінны быць, павінны біццаць перажыткі ўчарашняга дня, перажыткі, якія перашкаджаюць савецкім людзям ісці наперад».

Наша літаратура заклікана дапамагчы большэвіцкай партыі ў справе камуністычнага выхавання народа і хутчэйшага пераадолення рэштак старога ў свядомасці савецкіх людзей; разгарнуць бязлітасную крытыку ўсялякіх праяў нізкапаклонства і рабалецтва перад буржуазным Захадам, ад чаго не вызвалілася яшчэ

частка наших людзей. Патрыятычны абавязак савецкіх пісьменнікаў — вострай зброяй мастацкага слова рашуча змагацца супроць міжнароднага імперыялізма і рэакцыі, выкрываць падпальшчыкаў новай вайны і буржуазную культуру Захада, якая

знаходзіцца ў стане распаду і маразма.

У вырашэнні гэтых задач выдатную ролю адыграе байка-жанр папулярны і дзейсны, і жыццё настойліва патрабуе яе ўзнаўлення ў нашай літаратуры.